

**Is emissiehandel als
middel voor de mitigatie
van klimaatverandering
moreel toelaatbaar?**

**Een bachelorthesis Filosofie
van
Roos van Leeuwen
4255909**

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen

Departement Filosofie en
Religiewetenschappen

Praktische Filosofie

Humanities Honours Programme

Inleverdatum: 14 augustus 2017

Hoofdbegeleider: dr. Jos Philips

Tweede beoordelaar: dr. Johan de Jong

Inhoudsopgave

1. Samenvatting	3
2. Introducerend hoofdstuk:	
Emissierechten als oplossing voor klimaatverandering	4
1.1 Emissierechtenhandel: oorsprong en inhoud	5
1.2 Afbakening van de discussie	8
3. Effectiviteit	13
4. Verantwoordelijkheid - <i>Is alles verhandelbaar?</i>	17
5. Schending van mensenrechten	21
6. Conclusie	25
7. Literatuur	27
8. Bijlage 1: Kennisneming Plagiaat	

Samenvatting

Emissierechtenhandel is een flexibiliteitsprincipe in het Kyoto Protocol, om het behalen van de gestelde reductiequota van emissie te vereenvoudigen. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van financiële prikkels. In deze thesis worden de voor- en tegenargumenten van het gebruik van emissierechtenhandel uiteengezet aan de hand van drie soorten argumenten. Nadat in het eerste hoofdstuk een uitleg en afbakening van de te voeren discussie uiteen wordt gezet, wordt in het tweede hoofdstuk de effectiviteit van emissierechtenhandel besproken. In het derde hoofdstuk wordt besproken of er bij emissierechtenhandel sprake is van het afkopen van je verantwoordelijk voor het milieu. Hierbij wordt met name ingegaan op het argument dat financiële prikkels de milieumoraal verduwen. In het vierde hoofdstuk komen argumenten aan bod die ingaan op een mogelijke schending van mensenrechten bij het gebruik van emissierechtenhandel. Tot slot wordt de conclusie getrokken dat emissierechtenhandel moreel niet wenselijk is, maar wel toelaatbaar moet zijn gezien de urgente aard van de mitigatie van klimaatverandering.

Emissierechten als oplossing voor klimaatverandering

1 Juni 2017 – President Donald Trump kondigt aan zich terug te trekken uit het klimaatakkoord van Parijs.¹ De milieubewuste wereld is in rep en roer. Wat komt er van het klimaatakkoord terecht als een groot land als Amerika niet meedoet? Voormalig president Obama reageerde dat Trump zich met deze actie afsluit voor de toekomst.² Daar zit wat in. In het akkoord is immers opgenomen dat de deelnemende landen zich inzetten voor de reductie van broeikasgassen in de atmosfeer, om zo de opwarming van de aarde tegen te gaan. En dat is hard nodig. De klimaatverandering – gevolg van menselijke ontwikkelingen op gebied van technologie en industrie – kan extreme gevolgen hebben: Als de aarde meer dan 2 °C opwarmt neemt de biodiversiteit af, worden weersomstandigheden extremer en smelten de poolkappen, waardoor land verloren zal gaan door de onontkoombare zeespiegelstijging. In deze thesis zoom ik in op een onderdeel van dit nu veelbesproken verdrag, namelijk de emissierechtenhandel. Hiervoor moet eerst de inhoud van het akkoord duidelijk zijn.

Het klimaatakkoord is een internationaal verdrag, waarmee gepoogd wordt voor een mitigatie³ van klimaatverandering te zorgen. Om dit te bereiken is per deelnemend land een plafond berekend van emissie van broeikasgassen, wat langzaam zal zakken. Evident is dat landen zich houden aan het akkoord. Om dit beter haalbaar te maken zijn er bepaalde mechanismen in het leven geroepen, waaronder emissierechtenhandel. Het plafond van emissie is namelijk geformaliseerd in aandelen en deze aandelen kunnen worden verhandeld. Wanneer het ene land (of bedrijf) zijn aandelen verhandelt, kan dit land dus minder uitstoten en het andere land meer. Zo blijft de totale hoeveelheid emissie op de wereld gelijk, maar bestaat er toch een zekere vorm van flexibiliteit. Door dit flexibiliteitsmechanisme is het aannemelijker dat het reduceren van emissie slaagt. Zolang de totale uitstoot op de wereld gereduceerd wordt, kunnen we klimaatverandering mitigeren – precies het doel van het klimaatakkoord.

Nu zijn we weer terug bij Trump. Hij lijkt een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel te hebben voor het aanpakken van de klimaatverandering. De wereld struikelt erover en vindt dit gebrek aan verantwoordelijkheid niet moreel juist. De vraag die naar aanleiding van deze discussie echter bij mij opkomt, is of het verhandelen van emissierechten niet net zo goed een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel is. Ik wil het terugtrekken uit het klimaatakkoord, waarbij letterlijk verklaard wordt geen verantwoordelijkheid te nemen, niet gelijkstellen met het verhandelen van

¹ NOS. “Trump: VS trekt zich terug uit klimaatakkoord Parijs” (2017) <http://nos.nl/artikel/2176207-trump-vs-trekt-zich-terug-uit-klimaatakkoord-parijs.html> (laatst bekeken op 10 juni 2017).

² The Washington Post. “Fact checking president Trumps claims on the paris climate change deal” (2017). https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2017/06/01/fact-checking-president-trumps-claims-on-the-paris-climate-change-deal/?utm_term=.ce4ad57fb61e (laatst bekeken op 10 juni 2017).

³ Mitigatie houdt een verzachting van klimaatverandering in, door middel van een lagere uitstoot van broeikasgassen.

emissierechtenhandel, omdat hierbij wel via een andere partij gezorgd wordt voor een reductie. Wat ik wel wil aankaarten, is dat er iets moreel gezien niet in orde lijkt te zijn met emissierechtenhandel. Door als land een hoge emissie te hebben draag je direct bij aan de klimaatverandering die veel leed veroorzaakt. Het lijkt of met emissierechtenhandel de moraliteit rondom een hoge uitstoot naar de achtergrond verdwijnt. In deze thesis wil ik dan ook onderzoeken of emissierechtenhandel moreel toelaatbaar is.

Dit zal ik doen aan de hand van verschillende filosofische argumenten die voor en tegen emissierechtenhandel genoemd worden. Sinds het principe in het leven is geroepen in het Kyoto Protocol van 1997 hebben meerdere mensen kritiek geuit op dit principe, maar het is ook meerdere keren verdedigd. Eerst zal ik verder ingaan op de precieze werking van emissierechtenhandel, zodat het helder is waar mijn onderzoek precies betrekking op heeft. Daarna zal ik op basis van een filosofische literatuurstudie naar de verschillende soorten argumenten kijken. In het eerste hoofdstuk behandel ik de argumenten voor en tegen emissierechtenhandel met betrekking tot de effectiviteit van het gebruik van financiële prikkels. In het tweede hoofdstuk ga ik in op de argumenten met betrekking tot de verantwoordelijkheid die wordt genomen voor de mitigatie van klimaatverandering door de handelende partijen. In hoofdstuk drie komen de argumenten met betrekking tot schending van mensenrechten aan bod. Deze argumenten worden zowel voor als tegen emissierechtenhandel gebruikt, dus zal er een afweging gemaakt moeten worden welke mensenrechten moreel gezien minder erg zijn om te schenden, gezien het feit dat hoe dan ook mensenrechten in gevaar komen. Uiteindelijk zal ik, na een afweging van alle argumenten, tot de conclusie komen dat emissierechtenhandel moreel gezien niet toelaatbaar is. Ik zal in mijn conclusie daarnaast aandacht besteden aan het praktische gevolg van mijn conclusie, aangezien deze casus betrekking heeft op een urgent publiek probleem.

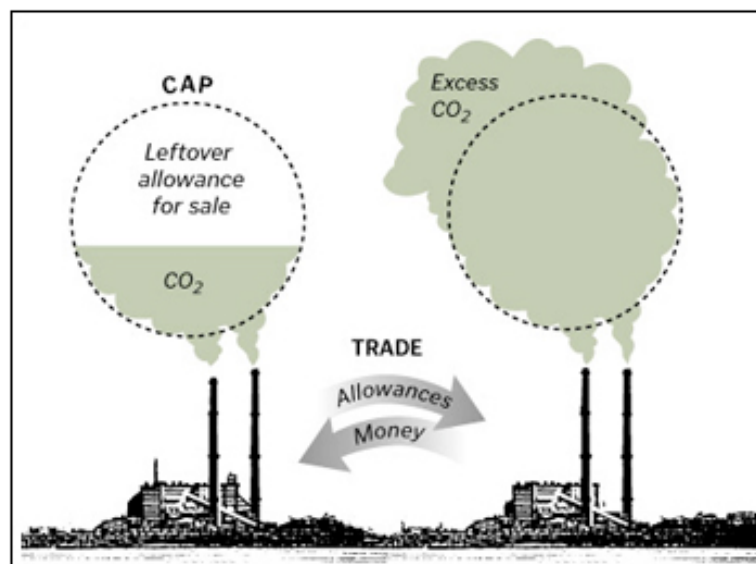
1.1 Emissierechtenhandel: oorsprong en inhoud

“Article 17

The Conference of the Parties shall define the relevant principles, modalities, rules and guidelines, in particular for verification, reporting and accountability for emissions trading. The Parties included in Annex B may participate in emissions trading for the purposes of fulfilling their commitments under Article 3. Any such trading shall be supplemental to domestic actions for the purpose of meeting quantified emission limitation and reduction commitments under that Article.”⁴

⁴ United Nations Framework Convention on Climate Change, “Kyoto Protocol” (1998) 15.

Bovenstaand citaat is het artikel uit het Kyoto Protocol waarin emissierechtenhandel in het leven wordt geroepen. Om de argumenten voor en tegen emissierechtenhandel goed te kunnen plaatsen en een oordeel te kunnen vellen over de morele toelaatbaarheid hiervan is het van belang om de praktijk eerst in kaart te brengen. Zoals eerder genoemd zijn emissierechten geformaliseerd in aandelen, zodat deze verhandeld kunnen worden. Figuur 1 geeft duidelijk weer hoe emissierechtenhandel in zijn werk gaat. Bepaalde landen of bedrijven stoten meer broeikasgassen uit dan hun quotum en bepaalde landen of bedrijven minder. De landen die meer uitstoten dan toegestaan kunnen vergunningen (*allowances*) kopen van de landen die minder uitstoten.

Figuur 1: *Cap and Trade system*

Uit: <http://legal-planet.org/2011/11/16/cap-and-trade-is-alive-and-well/>

Emissierechtenhandel wordt ook wel *Cap and Trade* of *Covergence and Contraction* genoemd. Het plafond van emissie per land is opgenomen in het Kyoto Protocol als reductiepercentage vanaf het *base year*. Dit *base year* is het jaar vanaf wanneer desbetreffend land zich heeft aangesloten bij het Kyoto Protocol.⁵ Voor de meeste landen is dat 1992, het jaar waarin de onderhandelingen over het internationale klimaatakkoord begon met de *United Nations Framework Convention of Climate Change*. Deze Conventie is de basis van alle andere internationale afspraken met betrekking tot klimaatverandering. Het reductiepercentage per land is tot stand gekomen door het doorrekenen van de maximaal toegestane hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer die voor een maximale temperatuurstijging van 2 °C zorgt. Dit quotum is 450 ppm CO₂e.⁶ Dit is een totaal van alle

⁵ Europese Commissie, "Greenhouse gas emissions per capita" in *Eurostat* (2017).

http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_rd300 (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

⁶ Stephen Humphreys, *Human Rights and Climate Change*. Cambridge University Press: 2010, 20.

broeikasgassen in de atmosfeer, niet enkel koolstofdioxide. De reductiepercentages zijn bindend en worden per periode berekend. Zo heeft Nederland bijvoorbeeld een reductiepercentage van 92% gekregen voor de periode 2008-2012 ten opzichte van de uitstoot in het *baseyear* 1992. Dit betekent dat in 2012 de uitstoot van broeikasgassen in Nederland 8% lager moest zijn dan het was. De volgende periode loopt tot 2020 en hierbij moet nogmaals 8% van de emissie gereduceerd worden.⁷

Nu heeft niet elk land op de wereld een bindend reductiepercentage, en dus quotum, gekregen. Enkel de ontwikkelde landen volgens de *Country Classification*⁸ van de Verenigde Naties hebben een bindend quotum.⁹ Ontwikkelingslanden hebben zich wel aangesloten bij de klimaatakkoorden en hebben dus toegezegd mee te werken aan de reductie van emissie. Hierbij moet opgemerkt worden dat er 49 landen zijn die behoren tot de *Least Developed Countries*. Deze landen zijn gelimiteerd in het zorg dragen voor de reductie van emissie.¹⁰ Snel groeiende landen als China en India horen volgens de Verenigde Naties nog in de categorie ontwikkelingslanden¹¹ en hebben dus geen bindend quotum. Dit betekent ook dat zij geen verhandelbare emissierechten hebben.

Verder zijn de landen onderverdeeld in categorieën, met variërende verplichtingen.¹² Deze verdeling is ook duidelijk te zien in figuur 2. Annex I-partijen zijn geïndustrialiseerde landen die deel waren van de *Organisation for Economic Co-operation and Development* in 1992. Ook horen landen in economische transitie¹³ hierbij. Annex II-landen zijn alle landen uit Annex 1, zonder de landen in economische transitie. De partijen van Annex II hebben de verplichting om ontwikkelingslanden te helpen bij het reduceren van hun emissie. Ook dienen zij deze landen te helpen wanneer zij nadelige gevolgen ondervinden van de klimaatverandering veroorzaakt door de mens. Daarnaast moeten ze alle mogelijke stappen ondernemen om de ontwikkeling van duurzame technieken te steunen. De financiële steun verzorgd door de Annex II-partijen loopt hoofdzakelijk via fondsen die onderdeel zijn van de financiële mechanismen van de Conventie.¹⁴ De derde groep zijn Non-Annex I-partijen. Dit zijn voornamelijk ontwikkelingslanden. Omdat deze landen minder financiële middelen tot hun beschikking hebben dan Annex I-landen zijn deze Non-Annex I-partijen vaak meer kwetsbaar voor de

⁷ Lena Donat et al., "Assesment of climate change policies in the context of the European Semester. Country Report: The Netherlands". Door Ecologic Institute en Eclareon (2014).

⁸ Verenigde Naties, 'Country Classification', *World Economic Situation and Prospects*, 2012,

⁹ Verenigde Naties, Kyoto Protocol, 1998, 20.

¹⁰ United Nations Framework Convention on Climate Change, "Parties and observers".

https://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

¹¹ Lena Donat et al., "Assesment of climate change policies in the context of the European Semester. Country Report: The Netherlands".

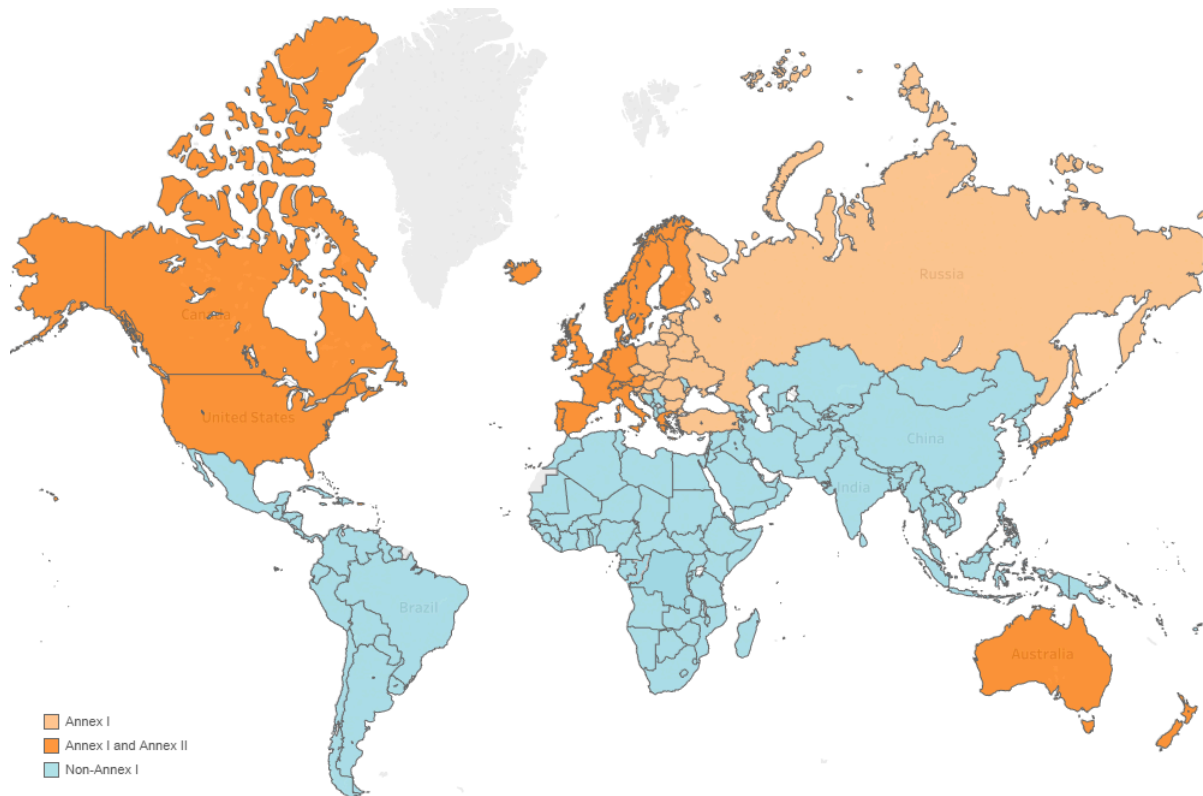
¹² United Nations Framework Convention on Climate Change, "Parties and observers".

¹³ Economieën in transitie zijn economieën die zich ontwikkelen van centraal geplande economie naar een vrije markt economie. Dit zijn Rusland, de Baltische Staten en verschillende landen in Centraal en Oost Europa.

¹⁴ United Nations Framework Convention on Climate Change, "Financial mechanism".

http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/items/2807.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

gevolgen van de klimaatverandering. Ook is een groot deel van deze partijen afhankelijk van handel in fossiele brandstoffen. Als de bronnen hiervan zijn uitgeput zal deze inkomstenbron vervallen, wat grote problemen voor desbetreffende landen op kan leveren. Zoals eerder genoemd worden deze landen gesteund door de Annex II-partijen.

Figuur 2: Kaart waarop te zien is welke landen tot welke groep van de Conventie behoren.

Uit: <http://climateobserver.org/tangled-case-turkey-status-unfccc-paris-agreement/>

1.2 Afbakening van de discussie

Voor ik de argumenten voor en tegen emissierechtenhandel kan bespreken, wil ik eerst de discussie afbakenen. Hierdoor zijn de argumenten beter te plaatsen. Dit maakt een heldere bespreking ervan mogelijk. In deze paragraaf ga ik met name in op een rechtvaardige verdeling van de wereld.

Ten eerste wil ik benadrukken dat ik in deze thesis enkel in zal gaan op argumenten waarbij voorondersteld wordt dat er actie ondernomen dient te worden tegen klimaatverandering, om leed te voorkomen. Er zijn sceptische argumenten te geven tegen emissierechtenhandel, waarbij de klimaatverandering wordt gezien als een natuurlijk, vaker voorkomend proces, waarbij diersoorten uitsterven. Als de mens ten gevolge van deze klimaatverandering uitsterft of uitdunt is dit dan ook enkel natuurlijk. Volgens deze sceptici hoeft er dan ook geen actie ondernomen te worden tegen klimaatverandering.

Ten tweede wil ik bij het begrip 'emissierecht' een onderscheid maken tussen juridisch en moreel recht. Een juridisch recht heeft betrekking op gestelde regels en of hieraan voldaan wordt.

Hier zal ik verder niet op in gaan. Wat ik aan wil kaarten is namelijk dat het dubieus is dat de regels omtrent emissierechten in de eerste plaats gemaakt zijn. De argumenten gaan dus in op het morele recht, waarbij gekeken wordt naar wat goed is om te doen. Het emissierecht is een recht in de smalle zin. Het is geen ambitieus recht dat beschermd dient te worden, zoals een mensenrecht, maar een toestemming – in dit geval voor emissie van broeikasgassen. Ik betwist hier of het moreel toelaatbaar is om emissierechten toe te kennen en verhandelbaar te stellen en niet of emissierechtenhandel volgens de regels verloopt of dat het principe van emissierechtenhandel binnen de wetten valt.

Daarnaast wil ik opmerken dat de te voeren discussie binnen de niet-ideale theorie van rechtvaardigheid valt.¹⁵ Bij een ideale theorie was sprake geweest van een situatie waarbij alle actoren willen gehoorzamen aan de gestelde principes en een samenleving waarin ideale omstandigheden gelden, zonder problemen. Bij de niet-ideale theorie moet er rekening gehouden worden met problemen in de samenleving. De discussie over de morele toelaatbaarheid van emissierechtenhandel valt binnen de niet-ideale theorie, omdat met volledig rechtvaardige en ideale omstandigheden een dergelijk bedreigende klimaatverandering niet zou bestaan en emissierechtenhandel vanzelfsprekend ook niet. Ook speelt armoede een grote rol binnen dit vraagstuk, omdat niet alle landen over de middelen beschikken om emissie te reduceren. Hier was binnen de ideale theorie ook geen sprake van geweest.

Aangezien klimaatverandering een urgent en praktisch probleem is, wil ik bij het vormen van argumenten voor en tegen emissierechtenhandel de wereld zoals deze nu is als beginsel nemen. Argumenten zullen hierbij aan moeten sluiten om een oplossing te kunnen bieden voor klimaatverandering. Zodoende ga ik uit van de verdeling van staten zoals onder andere te zien is in figuur 2. Ook gebruik ik bevindingen van de Verenigde Naties met betrekking tot armoede en rijkdom van bepaalde landen. De eerder genoemde *Country Classification* is om die reden mijn vertrekpunt. Ik ga uit van de geldende wetten en regels in de wereld. Er is dus al een initiële verdeling gemaakt.

Wat verder invloed heeft op de beoordeling van de argumenten is de vraag wat een eerlijk quotum van emissie is. Eerlijk houdt hier in dat elk mens op de wereld dat deel van de wereld kan benutten, zijn *fair share*, dat er voldaan kan worden aan zijn of haar basisbehoeften. Er zijn argumenten te noemen voor een quotum op basis van historische verantwoordelijkheid.¹⁶ Dit betekent dat de landen die in de geschiedenis veel broeikasgassen hebben uitgestoten dit nu ook op moeten lossen door veel te reduceren en de landen die pas later een industrie hebben ontwikkeld een minder streng of geen quotum zullen hebben. Dit hangt samen met de vraag of

¹⁵ John Rawls, *The Law of Peoples*, Harvard University Press, 1999, 5.

¹⁶ Peter Singer, *One World: The Ethics of Globalisation*, (2002),32.

ontwikkelingslanden een bindend quotum horen te hebben. Zoals ik eerder noemde, is dat momenteel niet het geval. Maar is dit eerlijk?

Het systeem dat nu in zekere zin wordt aangehouden is het systeem van *grandfathering*.¹⁷ Dit houdt in dat het quotum bepaald wordt aan de hand van emissie in het verleden. Wanneer een land een hoge uitstoot heeft, zal het quotum relatief hoger liggen dan wanneer een land een lage uitstoot heeft. Door toepassing van dit principe worden landen met een lage uitstoot daar ook aan gehouden. Voor ontwikkelingslanden is dit alleen niet wenselijk, omdat deze landen nog een ontwikkeling door moeten maken, waarbij de uitstoot bijna onvermijdelijk omhoog gaat. Nu wordt dit negatieve effect voorkomen door ontwikkelingslanden geen quotum te geven. Het blijft de vraag of dit een eerlijke verdeling is.

Een andere theorie die gebruikt kan worden voor het bepalen van een eerlijke verdeling is *The Greatest Happiness Principle* van het utilisme. Hierbij wordt een handeling beoordeeld op rechtvaardigheid, afhankelijk van hoeveel geluk de handeling oplevert. Dit is een netto berekening: wanneer een handeling ook leed veroorzaakt, wordt dit van het geluk afgetrokken. Een handeling is goed wanneer dit het geluk bevordert.¹⁸ Deze theorie is zowel nuttig als gecompliceerd om toe te passen op een eerlijke verdeling van emissie. De theorie is nuttig in de zin dat door emissies te reduceren het geluk voor mensen in de toekomst en in kwetsbare gebieden enorm zal toenemen, en voor mensen die nu nog geen hinder ondervinden van de klimaatverandering zal enkel klein leed (aanpassing van handelen naar duurzaam handelen) worden veroorzaakt. Zo kan je vanuit dit principe handelingen die deze reductie kunnen verzorgen beoordelen. Filosoof Peter Singer merkt echter ook op dat het gevoel van gebrek een gevoel van leed kan opleveren.¹⁹ Weegt het geluk van de toekomstige mens dan zwaarder dan van de mens van nu? Dat lijkt mij niet per se het geval, maar naar mijn mening staan ze wel gelijk aan elkaar, aangezien het allemaal mensen (zullen) zijn. *The Greatest Happiness Principle* laat zien dat leed relatief is en is daarbij een waardevolle toevoeging bij het beoordelen van een eerlijke verdeling. Als je kijkt naar de huidige verdeling is volgens dit principe de verdeling niet eerlijk. Het aantal landen met een bindend quotum is vele malen hoger dan het aantal Non-Annex I-landen. Wanneer Non-Annex I-landen een kleine vooruitgang maken zal het geluk enorm toenemen. Wanneer de Annex-I landen hetzelfde moeten inleveren, zullen zij daar nauwelijks hinder van ondervinden.²⁰

Ontwikkeling is in mijn ogen een belangrijke factor voor een eerlijke verdeling. Een land moet de mogelijkheid krijgen zich zo te ontwikkelen dat aan de basisbehoeften van inwoners voldaan kan

¹⁷ Carl Knight, "What is grandfathering?" *Environmental Politics* 22, no. 3 (2013), 411.

¹⁸ Julia Driver, "The History of Utilitarianism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/utilitarianism-history/> (laatst bekeken op 23 juli 2017).

¹⁹ Singer, *One World: The Ethics of Globalisation*, 42-43.

²⁰ *Ibid*, 43.

worden. Dit brengt mij bij een onderscheid in uitstoot dat Henry Shue noemt. Hij maakt een verdeling tussen *basic emissions* en *luxury emissions*.²¹ De basisemissie is noodzakelijk voor het bestaan. Luxe emissie is niet noodzakelijk voor een leven, maar zorgt wel voor betere levensomstandigheden. Een eerlijke verdeling moet op zijn minst basisemissies in elk land kunnen toestaan. Dit is waarschijnlijk het eenvoudigst te berekenen op basis van inwonertal, waarbij rekening gehouden moet worden met een bevolkingsgroei of stagnering.

Een verdeling op basis van historische schuld lijkt mij geen eerlijke verdeling. Door het gebrek aan wetenschap van de gevolgen van bijvoorbeeld het gebruik van fossiele brandstoffen is het moeilijk te beargumenteren dat landen met een grote uitstoot in het verleden nu de gehele last van de reductie op hun schouders krijgen. Peter Singer grijpt in zijn boek *One World: The Ethics of Globalization* ook terug op dit principe onder de naam *Time-Slice Principle*.²² Hierbij wordt de emissie van het verleden niet meegerekend bij het stellen van een quotum. Wel is er nu meer kennis en zijn er meer mogelijkheden om te reduceren. Zeker voor de beter ontwikkelde landen, die in het verleden een grote uitstoot hebben gehad. Om die reden vind ik het een morele plicht dat deze landen hun gedrag moeten aanpassen naar duurzaam gedrag. Zoals momenteel ook is opgenomen in de Conventie en de klimaatakkoorden, dienen deze Annex II-landen de Non-Annex I-landen te ondersteunen bij het verduurzamen. Ik vind het, gezien de kennis die nu wel beschikbaar is, geen eerlijke verdeling wanneer ontwikkelingslanden, ondanks de hulp en kennis die geboden wordt, alsnog meer uitstoten dan noodzakelijk is. Er moet een midden gevonden worden, waarbij ontwikkelde landen reduceren wat mogelijk is en ontwikkelingslanden, zonder eerst een excessieve uitstoot nodig te hebben, een duurzame uitstoot per inwoner tot stand kunnen brengen. Het is oneerlijk wanneer de ontwikkelde landen emissie reduceren en de ontwikkelingslanden vervolgens de emissie enorm verhogen. Het gaat hier om een mondiaal probleem en dat vraagt om mondiale verantwoordelijkheid.

Dit brengt mij terug op de vraag of het eerlijk is om ontwikkelingslanden geen bindend quotum te geven. In principe lijkt het mij een eerlijke verdeling als alle landen op de wereld een realistisch quotum van emissie hebben, waarbij ruimte voor ontwikkeling bestaat, maar waarbij wordt gereduceerd op het gebied van *luxury emissions*.

Tot slot wil ik nog ingaan op de verheldering van het *baseyear*. Momenteel worden de reductiepercentages berekend op basis van het jaar waarin de partij zich aansloot bij het Kyoto Protocol. Dit betekent dat wordt gekeken naar hoeveel er gereduceerd wordt ten opzichte van de situatie in een land in bijvoorbeeld 1992. De reductiepercentages moeten uiteindelijk leiden tot een eerlijke verdeling, een *fair share*, van emissie per land. Het is echter wel afhankelijk van de

²¹ Henry Shue, 'Subsistence Emissions and Luxury Emissions', *Law & Policy* 15 (1993), 39.

²² Singer, *One World: The Ethics of Globalization*, 34.

hoeveelheid emissie hoe snel deze *fair share* bereikt wordt. Wanneer een persoon of land een groter gedeelte van de wereld dan zijn of haar *fair share* inneemt, wordt deze – door schaarste aan middelen op de wereld – van een ander afgenomen. Zodoende zullen sommige personen lijden door de luxe van een ander. Voor een eerlijke verdeling moet het *baseyear* beoordeeld worden op basis van deze *fair share*.

Nu de kaders van de discussie helder zijn opgesteld zal ik kijken naar de argumenten voor en tegen het gebruik van emissierechtenhandel als middel voor de mitigatie van klimaatverandering.

Effectiviteit

Een van de belangrijkste argumenten die gemaakt wordt voor het gebruik van emissierechtenhandel als middel voor de mitigatie van klimaatverandering is de effectiviteit van het mechanisme. In dit hoofdstuk zal ik dit argument uiteenzetten en een tegenargument geven. Hierbij wil ik opmerken dat effectiviteit hierbij beoordeeld wordt op het behalen van geldende doelen binnen het klimaatakkoord. Uiteraard is hiernaast ook ander beleid te voeren om emissie te reduceren, en zodoende kunnen de doelen alsnog gehaald worden. Dit kan naast elkaar werken. Bij het bespreken van de effectiviteit van emissierechtenhandel gaat het op een daadwerkelijk succesvolle reductie van emissie, al dan niet aangevuld met andere mechanismen.²³

Het idee van emissierechtenhandel is dat door een markt te creëren waarop de emissierechten verhandeld kunnen worden er financiële prikkels worden toegevoegd om binnen het gestelde quotum te blijven. Een land – en doorgerekend een bedrijf, aangezien veel landen hun emissierechten verdelen over bedrijven in dat land – kan zodoende kijken of het financieel gunstiger is om nieuwe emissierechten te kopen of om te verduurzamen.²⁴ Er worden hierbij beslissingen gemaakt op microniveau, waardoor goed beoordeeld kan worden waar precies de emissie gereduceerd kan worden, zonder veel in te moeten leveren.²⁵ Wanneer enkel op macroniveau gekeken zou worden naar reductiemogelijkheden kunnen er makkelijker kansen onbenut blijven liggen. Wanneer het quotum door de jaren heen lager wordt, worden de emissierechten schaars en gaat de prijs omhoog. Bedrijven zullen zo steeds vaker kiezen voor verduurzaming. Dit werkt goed. Het gestelde plafond aan emissie wordt gehandhaafd²⁶ en dat is het doel van emissierechtenhandel: het realistisch maken van het halen van de doelen uit het klimaatakkoord.

Dit brengt mij op het volgende punt. Een groot deel van dit argument bouwt op empirische elementen. Door te stellen dat een principe effectief is, veronderstel je een doel. Het doel van emissierechten is het verlagen van de hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer. Wanneer dit lukt – een empirische kwestie – is het principe effectief gebleken. Zoals ik eerder benadrukte is klimaatverandering een moreel urgent probleem. Effectiviteit van de oplossing is dan ook de belangrijkste vereiste en zoals Edward Page ook aangeeft vallen alle morele tegenargumenten van emissierechtenhandel daarbij in het niet, als emissierechtenhandel de meest effectieve manier van emissiereductie blijkt te zijn. Hier kan ik mij in eerste instantie in vinden door de geldende urgentie,

²³ Simon Caney and Cameron Hepburn. "Carbon trading: unethical, unjust and ineffective?" *Philosophy-Supplements Only* 69 (2011). 29.

²⁴ Menno Kamminga, 'De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel', *Filosofie & Praktijk*34 (2) (2013).

41

²⁵ Caney & Hepburn, 7.

²⁶ Ibid, 7.

maar het argument zelf kraakt. Door effectiviteit boven moraliteit te stellen wordt eigenlijk volgens 'het doel heiligt de middelen' gewerkt. Dit doel is nu precies wat ik ter discussie wil stellen. Wanneer er iets mis blijkt te zijn met het doel kan dit ook niet dienen als rechtvaardiging van het middel emissierechtenhandel.

Bij emissierechtenhandel is het doel namelijk precies genoeg emissie reduceren, zodat er binnen het gestelde quotum gebleven kan worden. Het is immers een flexibiliteitsmechanisme, bedoeld om reductie makkelijker te maken. In feite is het doel ambitieuzer: zorgen voor een reductie van broeikasgassen in de atmosfeer. Dit is ook de hoofdstelling in het Kyoto Protocol.²⁷ Wanneer enkel binnen de gestelde lijnen gebleven wordt, zal inderdaad effectief de emissie gereduceerd worden. Op dit gebied hebben filosofen als Simon Caney, Edward Page en Peter Singer gelijk in hun aanname over de effectiviteit van het principe, want emissierechtenhandel zorgt door zijn marktwerking voor de snelste manier van reductie. Wat zij echter volledig negeren is het belang van het bereiken van een zo optimaal mogelijk niveau van emissie. Zoals ik eerder aangaf is een groot deel van de wereld een Non-Annex I-land. Deze landen doen wel hun best om emissie te reduceren, maar hebben hiervoor geen bindende quota. Ook nu een enorm invloedrijk land als de Verenigde Staten – met een enorm hoge uitstoot²⁸ – terugtrekt uit het klimaatakkoord, en dus niet binnen de eerlijk berekende grenzen zal blijven, valt de efficiëntie van het geheel te bediscussiëren. Als maar 10% van de landen op de wereld daadwerkelijk keurig zijn reductieverplichtingen voltooid, door middel van emissierechtenhandel, hoe effectief is het dan nog te noemen in het grotere geheel?

In het klimaatakkoord is wel opgenomen dat Annex II-landen moeten bijdragen aan de steun voor emissiereductie voor Non-Annex I-landen. De reductie die dit oplevert is echter moeilijk in kaart te brengen, en de effectiviteit daarvan zodoende ook. Er ontstaat hier een probleem bij het monitoren van de precieze effecten van de reductie en zodoende is het lastig om een conclusie te trekken over de effectiviteit, waarbij alle effecten worden meegenomen. Een belangrijke voorwaarde voor het beoordelen van de effectiviteit van emissierechtenhandel is dus een grote deelname. Zoals ik eerder noemde is het plaatselijk wellicht effectief, maar valt dit in het niet bij het grotere geheel. Met een voorbeeld wordt mijn stelling nog duidelijker. Wanneer een kraan aanstaat en het bad overstroomt is het op kleine schaal effectief om emmertjes water uit het bad te halen, zodat het niet meer overstroomt. De kraan blijft echter aanstaan, waardoor die emmertjes geen significant verschil maken. Dat significante verschil is precies wat door middel van het klimaatakkoord bereikt moet

²⁷ Verenigde Naties, Kyoto Protocol, 1998, 1-2.

²⁸ Harvey, Fiona. "An atlas of pollution: the world in carbon dioxide emissions" in *The Guardian* (2011). <https://www.theguardian.com/environment/2011/jan/31/pollution-carbon-emissions> (laatst bekeken op 10 juni 2017).

worden. Wanneer emissierechtenhandel daadwerkelijk zo'n emmertje blijkt te zijn, kunnen we ons afvragen waarvoor het überhaupt dient.

Dit brengt mij op mijn belangrijkste argument die de effectiviteit van emissierechtenhandel betwist. Door emissierechtenhandel te gebruiken als middel voor de mitigatie van klimaatverandering wordt met name aan symptoombestrijding gedaan. De echte ziekte – vervuilend gedrag – wordt nauwelijks aangepakt en er wordt vooral naar resultaten gekeken in de uiteindelijke uitkomst. Deze uitkomst kan dan wel binnen de gestelde grenzen vallen, maar er wordt niet gekeken naar mogelijkheden om volledig duurzaam gedrag tot stand te laten komen. De resultaten van emissierechtenhandel lijken zodoende effectief te zijn, door het behalen van het quotum, maar als je naar het alomvattende doel kijkt, valt er veel meer winst te behalen. Wanneer een quotum namelijk tot aan de grens opgebruikt wordt, zoals bij emissierechtenhandel gebeurt, wordt formeel wel aan de regels voldaan, maar hierbij wordt niet naar het beste kunnen gereduceerd. Het zelfde probleem geldt in de voedingsindustrie en bij bijvoorbeeld het uitrijden van varkensmest. Hiervoor zijn bepaalde maximum hoeveelheden vastgesteld. Voor voedingsmiddelen zijn bijvoorbeeld bepaalde stoffen vastgesteld die maar tot een bepaalde hoeveelheid in het eten mogen zitten om geen nadelige invloed op het lichaam te hebben. Wanneer echter precies tot aan deze grens dat onwenselijke stofje in het eten zit, is er formeel gezien geen probleem, maar het zou beter voor het lichaam zijn als de bepaalde stoffen helemaal niet in voeding voor zouden komen, of in hele kleine mate. Hetzelfde geldt voor het uitrijden van varkensmest. Door de invloed op het grondwater en het milieu van de mest is er een maximum hoeveelheid vastgesteld die over het land uitgereden mag worden.²⁹ Wanneer dit ook tot het maximum wordt verbruikt, blijft er gebalanceerd worden op de lijn van schadelijk en niet-schadelijk. Door de eerder genoemde problemen bij het monitoren van de precieze effecten van de reductie van emissie, is er een kans dat ondanks het zelf voldoen aan de quota er alsnog in totaal meer broeikasgassen in de atmosfeer zijn dan wenselijk. Het opgebruiken van emissiequota is zodoende niet effectief te noemen. Hoe meer er gereduceerd wordt, hoe meer effect dit zal hebben op de wereld.

Wat zeker voor de effectiviteit van het gebruik van emissierechtenhandel te zeggen is, is dat door het implementeren van een belangrijk internationaal verdrag als het klimaatakkoord ook naar de inwoners van een land het belang van het probleem wordt gecommuniceerd. Door als land het quotum te handhaven wordt er door het heersende culturele klimaat invloed uitgeoefend op de levensstijl van mensen. Nu is dit wel afhankelijk van in welke mate de implementatie van het klimaatakkoord doordringt bij de bevolking. Als de emissierechtenhandel zich alleen afspeelt in de

²⁹ Boerderij, "Varkenshouder kan mest onvoldoende kwijt" (2011).

<http://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2015/4/Varkenshouder-kan-mest-onvoldoende-kwijt-1751542W/> (laatst bekeken op 11 augustus 2017).

hoogste kringen van het bedrijfsleven, zal de invloed die het heeft op de levensstijl van een land gering zijn.

Peter Singer bepleit in zijn boek *One world: the ethics of globalization* een mondiale emissierechtenhandel. De rijke landen krijgen volgens hem zodoende de mogelijkheid om langzaam het gewenste quotum te bereiken, en ondertussen worden de armere landen er beter van, omdat zij middelen voor ontwikkeling krijgen. Eventuele fraude – die Singer op zou lossen door de VN te laten beoordelen of het geld ten goede komt van het volk, en zo niet het geld in bewaring te laten houden – daar gelaten, is dit idee allerm minst effectief. Uiteraard is het financieel gezien een erg gunstige situatie, wanneer emissierechten bijgekocht kunnen worden als verduurzamen te duur wordt bevonden, maar de quota zullen dan helemaal opgebruikt worden. Momenteel is het voor het globale niveau van broeikasgassen gunstig als er landen zijn met een lage uitstoot. De rijkere landen worden ingedamd met een quotum, waardoor de emissie ook in toom te houden is. Wanneer globale emissierechtenhandel wordt toegestaan, wordt weliswaar het monitoren eenvoudiger, maar kan ook de ruimte van ontwikkelingslanden in de atmosfeer uitgebuit worden.

Hierbij kom ik weer uit op de balans op de lijn van schadelijk en niet-schadelijk. Echte effectiviteit ontstaat pas wanneer er naar het beste kunnen gereduceerd wordt, en het hier vervolgens bij blijft. Als een bedrijf een goede reductie van emissie heeft verzorgd en de overige rechten alsnog verkoopt, gaat enkel het bedrijf erop vooruit, omdat er zodoende geld verdiend kan worden, en niet de atmosfeer. Gaat effectiviteit in deze zin dan over hoe gunstig het is voor de rijke landen? Dat lijkt mij niet compatibel met het idee een eerlijke verdeling van de atmosfeer te maken. Hiervoor is het van belang dat er verantwoordelijkheid genomen wordt voor het aandeel in de opwarming van de aarde. Op argumenten met betrekking tot deze verantwoordelijkheid zal ik in het volgende hoofdstuk ingaan. Voor nu kan ik in ieder geval concluderen dat door de financiële prikkels die zijn ontstaan bij verduurzaming door het verhandelen van emissierechten effectief binnen de bindende quota van het klimaatakkoord gebleven kan worden. Er valt echter meer winst te behalen wanneer de quota bindend zijn (bij overschrijding zou alsnog een financiële prikkel in de vorm van een boete kunnen werken), maar de niet-gebruikte emissierechten niet verhandeld kunnen worden. Hierdoor wordt naar het beste kunnen gepresteerd, wat voor echte effectiviteit zorgt.

Verantwoordelijkheid

Is alles verhandelbaar?

In dit hoofdstuk zal ik ingaan op argumenten met betrekking tot de verantwoordelijkheid die genomen dient te worden bij de mitigatie van klimaatverandering. Hierbij zal ik met name gebruik maken van “De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel” van Menno Kamminga. Hij gaat in op argumenten die Caney en Page geven tegen de argumenten van Michael Sandel, die een boek geschreven heeft over dat niet alles in de wereld te koop zou moeten zijn: *What money can't buy: the moral limits of markets* (2012). Ik zet eerst deze visie uiteen en behandel vervolgens de kritiek hierop, om zo tot een gewogen conclusie te komen of emissierechtenhandel op basis van argumenten voor verantwoordelijkheid als middel voor de mitigatie van klimaatverandering moreel toelaatbaar is.

Michael Sandel vindt emissiehandel moreel ontoelaatbaar omdat hierbij aan een commercialisering van vervuiling wordt gedaan.³⁰ Door een marktwaarde toe te kennen aan het recht op milieuvervuiling, zoals hij emissierecht noemt, verdwijnt het verantwoordelijkheidsgevoel bij landen en burgers. Juist het besef van die verantwoordelijkheid zorgt voor offerbereidheid bij de aanpak van milieuproblematiek. Om die reden wordt dit argument ook wel het *Collective Sacrifice Argument* genoemd.³¹ Nu emissierechten verhandelbaar zijn wordt de atmosfeer gematerialiseerd. Het overschrijden van een quotum wordt hierdoor gezien als een financieel probleem, aangezien er meer rechten gekocht moeten worden, in plaats van de moreel ontoelaatbare handeling, die milieuvervuiling eigenlijk is.³²

Het verliezen van de milieumoraal is op de korte termijn nog geen groot probleem voor een efficiënte aanpak van milieuproblematiek. Wel verdwijnt op de lange termijn het besef volledig dat er gezamenlijk een oplossing voor de opwarming van de aarde gevonden moet worden. Wanneer de normativiteit rondom milieu niet meer binnenkomt bij mensen, zullen offers al helemaal niet meer gemaakt worden, en roepen de hoge prijzen van de steeds schaarser wordende emissierechten enkel ontevredenheid op, in plaats van goedkeuring voor de aanpak van het probleem. Dit argument sluit zo ook aan bij het hoofdstuk over effectiviteit, omdat een gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel voor milieu zorgt voor wat ik eerder noemde balanceren op de lijn van schadelijk en niet-schadelijk. Onwelwillendheid tot actie leidt tot contraproductiviteit bij het daadwerkelijk overwinnen van de milieuproblematiek. Zoals het er nu uitziet, is er vanaf nu een eeuwige strijd tussen de aarde en de

³⁰ Kamminga, ‘De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel’ 41.

³¹ Simon Caney and Cameron Hepburn. "Carbon trading: unethical, unjust and ineffective?" 16.

³² Kamminga, ‘De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel’43.

mens, waarvan de uiteindelijke winnaar al bepaald is. De mens moet zich zodoende aanpassen, maar verantwoordelijkheidsgevoel is het beginpunt hiervoor.

Menno Kamminga merkt wel op dat deze theorie van Sandel wellicht niet genoeg is om emissierechtenhandel als moreel ontoelaatbaar te beschouwen, maar toont wel aan dat er een scheve moraal heerst in met name het westen, die alleen maar versterkt wordt door de groeiende marktensamenleving.³³ Hierdoor is het bijvoorbeeld normaal om fabrieken te verplaatsen en zodoende reductie te verzorgen door middel van *outsourcing*. Het feit blijft dat hiermee een probleem niet opgelost wordt, maar verplaatst.

Of het punt van Kamminga ook daadwerkelijk niet genoeg is om emissiehandel als moreel ontoelaatbaar te beschouwen bekijk ik aan de hand van de tegenargumenten van Page en met name Caney en Hepburn. Het hoofdargument dat zij inbrengen tegen Sandel is dat het niet uitmaakt vanuit welke motivatie iemand emissies reduceert. Het belangrijkste doel is dat er wordt gereduceerd. Het ideaal van een burgerverantwoordelijkheidsgevoel is niet belangrijk in de bespreking van de morele toelaatbaarheid of rechtvaardigheid van het principe van emissierechtenhandel. Hierbij telt namelijk enkel de efficiëntie van een dergelijk systeem. Wanneer Sandel kritiek uit op emissierechtenhandel vanuit het gevoel van ethische ongepastheid is dit eerder een wens voor een ideale aanpak, dan een suggestie voor de meest realistische aanpak. Volgens Page is het inleveren van wat milieumoraal de prijs van succesvolle reductie door emissierechtenhandel.³⁴ Hierbij mag opgemerkt worden dat Page dus wel erkent dat de financiële prikkels de moraal van de praktijk overschaduwden.³⁵

Sandel stelde, zoals ik eerder ook suggereerde, een boetesysteem voor op emissie van broeikasgassen. Volgens Page en Caney is het bij emissieactiviteiten heel lastig om grenzen te stellen aan bepaalde handelingen, omdat er ook basisemissies zijn. Ik begrijp niet goed waar dit punt anders is dan de gestelde quota, aangezien deze ook op basis van redelijke berekeningen zijn gesteld. Wanneer er een eerlijk quotum, met mogelijkheid tot basisemissie en ontwikkeling, wordt toegestaan per persoon lijkt mij dit voldoende. Wanneer er vervolgens meer wordt uitgestoten is dit meer dan een *fair share* en zal hier verantwoordelijkheid bij genomen moeten worden door een sanctie. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat een dergelijk boetesysteem lastig te implementeren zal zijn, waar geen tijd voor is. Qua efficiëntie ten opzichte van emissierechtenhandel is dit dus geen systeem dat direct te voorkeur verdient.

Caney en Page geven aan dat er niets moreel ontoelaatbaars plaatsvindt zolang een ander het overschot aan emissie evenredig reduceert.³⁶ Wanneer je dit abstracter maakt en op andere situaties toepast, kan je echter niet anders dan tot de conclusie komen dat het ethisch niet juist is.

³³ Kamminga, 'De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel' 43.

³⁴ Ibid, 46.

³⁵ Ibid, 49.

³⁶ Ibid, 47.

De abstractie luidt: iemand heeft een verantwoordelijkheid, maar betaalt een prijs om deze verantwoordelijkheid door iemand anders te laten vervullen. Als dit toegepast wordt op andere situaties waarbij mensen een morele verantwoordelijkheid hebben krijg je een bizarre situatie: Persoon A betaalt persoon B om trouw te zijn aan de vrouw van persoon A.

Caney en Hepburn gaan in *Carbon trading: unethical, unjust and ineffective?* in op het argument dat de aarde niet als bezit mag worden gezien en zodoende niet verhandeld mag worden. Ze bespreken verschillende zaken die niet verhandeld zouden mogen worden en noemen onder andere bepaalde verantwoordelijkheden, zoals het bovenstaande trouw zijn aan je man of vrouw.³⁷ Volgens hen is het niet correct als de verantwoordelijkheid van emissiereductie binnen dezelfde categorie geplaatst wordt. Zij geven aan dat er problemen zijn bij het in praktijk brengen van deze onvervreembare verantwoordelijkheid. Wanneer een staat de toegestane emissie doorrekent per burger zou het inderdaad problematisch zijn om je verantwoordelijkheid af te kopen. Dit zou vergelijkbaar zijn met het afkopen van de militaire dienstplicht. De staat kan echter ook bepalen om collectief de emissies te reduceren. Het afstaan van een verantwoordelijkheid aan de overheid is in gevallen van afvaldiensten en het zorg dragen voor een leger compleet geaccepteerd, maar bij het reduceren van emissie lijkt er ineens een probleem te ontstaan.³⁸ Volgens Caney en Hepburn is het vreemd dat dit bij emissierechtenhandel ineens niet geaccepteerd wordt, maar bij de voorbeelden die zij geven is sprake van een praktische reden om te handelen vanuit een overheid. Hierdoor verhoogd de efficiëntie en deskundigheid van afvalscheidingen en het leger bijvoorbeeld. Bij emissierechten is dat niet het geval. Het recht op een bepaalde uitstoot, en dus een plaats binnen de atmosfeer is persoonlijk en gebonden. Het is echter ook gelimiteerd, waardoor besef van de omgeving noodzakelijk is om niet meer dan de *fair share* te eisen. Daarnaast wil ik nog een keer benadrukken op het gebied van effectiviteit dat hoe meer er gereduceerd wordt hoe beter het is voor het geheel, en zodoende helpen alle beetjes bij de mitigatie van klimaatverandering. Wanneer de overheid enkel iets oplegt aan de bevolking stuit dit ook vaak op dwarsheid, behalve als er begrip voor is. Zoals ik eerder noemde is een verantwoordelijkheidsbesef hiervoor nodig, wat wederom pleit voor het voorkomen van verdrukking van de milieumoraal door financiële prikkels

Een voorbeeld dat Caney en Hepburn vervolgens geven laat het probleem dat er is duidelijk zien. Zij stellen dat wanneer een persoon de oprit voor zijn huis niet gebruikt en een buurman vraagt of hij tegen betaling gebruik maakt van de oprit er niets moreel onjuists gebeurt.³⁹ Dit is het geval, behalve als de ruimte voor de nog niet gebruikte oprit beter leeg kan blijven om zodoende als buffer te dienen wanneer het kanaal voor het huis overstroomt. Dit is precies het geval met emissierechten.

³⁷ Simon Caney and Cameron Hepburn. "Carbon trading: unethical, unjust and ineffective?" 10.

³⁸ Ibid,17.

³⁹ Ibid,18.

Deze rechten kunnen beter niet compleet benut worden, om zodoende onverwachte of slecht te meten emissie op te kunnen vangen.

Volgens Sandel is het met name de genoemde verdrukking van de milieumoraal waar aandacht aan geschonken dient te worden, wanneer de markt toch als middel gebruikt wordt bij milieuproblematiek zoals het reduceren van emissie. Hierdoor kan mogelijk aandacht besteed worden aan de aanwakking van motivatie tot duurzaam handelen door de hele samenleving heen.

Ik ben het met Kamminga eens dat het argument van Sandel niet overtuigend genoeg is om emissierechtenhandel direct af te schaffen. Wel begint de optelsom langzaam duidelijk te worden. Het besef is binnengekomen dat er iets gedaan moet worden aan de opwarming van de aarde om de mens te beschermen. Hiervoor wil echter niemand een grote aanpassing doen, en zodoende blijft er aan de oppervlakte gewerkt worden aan het probleem. De argumenten die Caney, Hepburn en Page geven zijn naar mijn mening ook niet overtuigend genoeg om emissierechtenhandel direct als moreel toelaatbaar te bestempelen. Tot dusver lijkt het nog de beste haalbare manier om emissiereductie te verzorgen, maar het kraakt aan veel kanten.

Een laatste punt wat ik met betrekking van verantwoordelijkheid nog wil noemen is dat het lastig is om te beoordelen wanneer iemand nu precies verantwoordelijkheid neemt voor zijn acties. Wanneer iemand bijvoorbeeld een jaar vegetarisch eet komt er een reductie van emissie tot stand vergeleken met een situatie waarin dezelfde persoon een jaar vlees had gegeten (het oude gedrag dient hierbij als *baseline* van de beoordeling). Dit is zonder discussie een moreel goede handeling te noemen. Wanneer dezelfde persoon echter een jaar lang vegetarisch eet, of bomen plant, om een vliegreis te compenseren, is dezelfde handeling dan nog steeds moreel goed te noemen? Laat de persoon in kwestie dan verantwoordelijkheid zien door te zorgen dat er geen extra emissie tot stand komt, of ontbreekt de verantwoordelijkheid hierbij? Ik wil hierbij spreken in termen van moreel goed en moreel minder goed. Door bewust na te denken over de gevolgen van handelingen die een hoge uitstoot teweeg brengen, zoals vlees eten en vliegreizen maken, wordt er al veel winst geboekt – mits er ook naar gehandeld wordt door bijvoorbeeld een vliegreis te compenseren – ten opzichte van een situatie waarbij zowel vlees wordt gegeten als vliegreizen worden gemaakt. Dit moet wel in het kader geplaatst worden ten opzichte van de emissie op de rest van de wereld. Het is een eerlijke handeling als de ene persoon met zijn of haar handelen een andere persoon niet schaadt.

Ik concludeer dat op het gebied van verantwoordelijkheid er een duidelijk argument geldt om emissierechtenhandel als moreel ontoelaatbaar te zien. Door de effectiviteit van het principe valt deze morele voetnoot echter wel een beetje in het niet. Er zijn echter ook argumenten te noemen voor het al dan niet gebruiken van emissierechtenhandel vanuit de universele verklaring van de rechten van de mens. Hier zal ik in mijn volgende hoofdstuk op ingaan.

Schending van mensenrechten

Na de bestudering van de argumenten met betrekking tot effectiviteit en verantwoordelijkheid bij emissierechtenhandel kan ik de conclusie trekken dat geen enkel argument tot nu toe het gebruik van emissierechtenhandel direct goed- of afkeurt. De volgende argumenten die ik noem gaan in op een eventuele schending van mensenrechten door het al dan niet gebruiken van emissierechtenhandel als middel voor de mitigatie van klimaatverandering. Ik maak hiervoor met name gebruik van een hoofdstuk uit het boek *Human Rights and Climate Change* van Stephen Humphreys.

Humphreys haalt aan dat door de klimaatverandering veel mensenrechten geschonden zullen worden. Voor een groot deel van de wereld zal door de klimaatverandering niet meer voldaan kunnen worden aan het recht op gezondheid, leven, eten, water, onderdak en bezit. Er is weinig aanleiding om dit te ontkennen. Dit is niet enkel voorspelling voor de toekomst, de effecten van klimaatverandering zijn nu al zichtbaar. Veel mensen worden geteisterd door extremere weersomstandigheden, wat klimaatvluchtelingen veroorzaakt.⁴⁰ Zelfs door het toepassen van methoden voor de mitigatie van klimaatverandering kunnen mensenrechten geschonden worden, zoals het recht op bezit, wanneer een aanpassing aan gedrag plaats moet vinden omwille van emissiereductie.⁴¹

Toch wordt er in de literatuur over klimaatverandering weinig gesproken over mensenrechten. Dit kan komen door het veelzijdige – en daardoor soms conflicterende – karakter van mensenrechten. Ook is het lastig om klimaatbeleid op basis van geschonden mensenrechten door klimaatverandering af te dwingen, door een vaak zwakke interpretatie van de mensenrechten in een wet.⁴² Humphreys laten zien dat mensenrechten echter wel bijdrage leveren aan de beoordeling van klimaatbeleid, waaronder emissierechtenhandel. Hij stelt: “Human rights law is relevant to climate change for the simple reason that climate change affects and will increasingly impinge upon human rights.”⁴³

Emissierechtenhandel is het eerste principe in een klimaatakkoord dat gebaseerd lijkt te zijn op rechten. Toen er voor het eerst onderhandeld werd over een klimaatakkoord kwamen rechten ten opzichte van de atmosfeer naar voren als mensenrechten: fundamenteel, universeel en onvervreemdbaar.⁴⁴ De gebruiksrechten van de atmosfeer in de vorm van emissierechten zijn daarentegen wel vervreemdbaar. Ook zijn ze niet universeel, omdat ze enkel aan Annex II-landen

⁴⁰ <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/extreem-weer-en-klimaatverandering>

⁴¹ Humphreys, *Human Rights and Climate Change*, 1.

⁴² Ibid, 5.

⁴³ Ibid, 7.

⁴⁴ Ibid, 15.

toegekend worden, die ze vervolgens mogen verhandelen. Volgens Humphreys wordt de 'mensenrechtentaal' hierbij gebruikt om een brede steun te vinden voor het klimaatbeleid. Mensenrechten zijn namelijk breed geaccepteerd en toegepast, maar klimaatbeleid is relatief nieuw.

Humphreys kaart ook aan dat door de huidige vorm van emissierechtenhandel een utilitaristisch beleid wordt aangenomen, gebaseerd op kostenefficiëntie en andere analyses gebaseerd op welvaart, in plaats van dat een schending van mensenrechten wordt bestudeerd om tot basisregels te komen voor een klimaatbeleid.⁴⁵ Ook Caney pleit in zijn artikel *Climate change, human rights and moral thresholds* voor een implementatie van de mensenrechten als grens voor rechtvaardig klimaatbeleid.⁴⁶

Emissierechtenhandel mag dat wellicht opgesteld zijn op basis van een utilitaristisch principe in plaats van op basis van mensenrechten, maar dit hoeft nog niet te betekenen dat mensenrechten dan ook geschonden worden door toedoen van dit principe. Ik zal nu verschillende mensenrechten toetsen aan het principe van emissierechtenhandel. Wanneer blijkt dat emissierechtenhandel voor een significant aantal mensenrechtenschendingen zorgt, moet sterk in twijfel getrokken worden of emissierechtenhandel wel het juiste middel is voor de mitigatie van klimaatverandering.

Het belangrijkste mensenrecht met betrekking tot emissierechtenhandel is het recht op ontwikkeling. Zoals ik eerder noemde is een basisemissie noodzakelijk om aan de belangrijkste mensenrechten te voldoen. Daarnaast is voor de ontwikkelingslanden een extra emissie noodzakelijk om verder te ontwikkelen. Binnen het principe van emissierechtenhandel is er door het niet toekennen van bindende quota aan ontwikkelingslanden en de hulp die vanuit de Annex II-landen geboden moet worden de mogelijkheid om – zolang het land als ontwikkelingsland wordt beschouwd – een uitstoot te blijven hebben die niet inperkend is voor de ontwikkeling van het land. Dit mensenrecht wordt zodoende niet direct geschonden.

Emissierechtenhandel is echter wel, door zijn marktwerking, discriminerend.⁴⁷ Door de steeds hoger wordende prijzen kunnen armere landen niet meedoen in de competitie en zodoende moeten zij noodzakelijkerwijs aanpassingen maken. Deze aanpassingen kunnen leiden tot een schending van het recht op bezit.⁴⁸ Dit mensenrecht is in deze context echter wel discutabel. Het recht op bezit geldt uiteraard universeel, maar wellicht kan ook hierbij een onderscheid gemaakt worden tussen basisbezit en luxebezit. Wel kunnen rijkere landen langer van het recht op vrijheid gebruik maken dan de armere landen. Rijkere landen zullen uiteindelijk ook moeten verduurzamen, maar zij hebben de middelen om voor zichzelf een gunstige situatie te creëren.

⁴⁵ Humphreys, *Human Rights and Climate Change*, 15.

⁴⁶ Simon Caney, "Climate change, human rights, and moral threshold," *Climate ethics: Essential readings* (2010), 173.

⁴⁷ Humphreys, *Human Rights and Climate Change*, 306.

⁴⁸ *Ibid*, 6.

Door bovenstaande punten wordt ongelijkheid op de wereld in stand gehouden. Ook zijn de ontwikkelingslanden vaak – door toevallige natuurlijke omstandigheden, maar ook door gebrek aan kennis en middelen – het meest kwetsbaar voor de gevolgen van de klimaatverandering. Een eerlijk klimaatakkoord moet hier absoluut een antwoord op bieden. Emissierechtenhandel zorgt door de eerder genoemde fondsen wel voor steun aan deze kwetsbare landen, maar het is de vraag in hoeverre dit daadwerkelijk helpt bij de problemen die ontwikkelingslanden hebben als gevolg van klimaatverandering.

Verreweg het belangrijkste punt, dat ik ook al vaker heb gemaakt, is dat indirect emissierechtenhandel mensenrechten kan schenden door niet zo effectief mogelijk de klimaatverandering te mitigeren. Het argument met betrekking tot het ontbreken van milieumoraal is hierbij weer van toepassing in een iets andere vorm. Humphreys verwijt het huidige klimaatbeleid dat er te weinig aandacht wordt besteed aan de rol van mensenrechten bij het beoordelen ervan.

Bij het principe van emissierechtenhandel worden mensenrechten niet direct geschonden. Om deze reden is wederom emissierechtenhandel niet per direct af te keuren. Wel houdt het de ongelijkheid in stand waar ontwikkelingslanden mee te maken hebben. Humphreys veroordeelt dit op basis van het historische principe. Binnen dit principe hebben de landen die eigenlijk alles verpest hebben voor de rest van de wereld op het gebied van milieu de meest gunstige positie. Volgens Humphreys moeten zij juist vooraan staan bij het oplossen van dit probleem.⁴⁹

Een beoordeling van emissierechtenhandel vanuit het principe van mensenrechten berust echter meer op een egalitaire visie, waarbij iedereen exact zijn *fair share* in de atmosfeer moet krijgen. De vraag die hierbij opgeroepen wordt is wel in welke zin er hierbij rekening gehouden moet worden met mensen die in de toekomst leven. Zoals ik in het eerste hoofdstuk ook noemde, zou het de meest eerlijke verdeling van de atmosfeer zijn wanneer mensen in de toekomst ook een dermate *fair share* hebben dat er aan basisbehoeften kan worden voldaan.

Een egalitaire visie roept wel de vraag op of wanneer er twee partijen zijn die een afspraak sluiten omtrent het reduceren van emissie – zoals bij emissiehandel gebeurt – en beide partijen tevreden zijn met de uitkomst, er dan nog steeds gesproken kan worden van een oneerlijke afspraak. Ik denk dat dit het geval is, en dat de oneerlijkheid en ongelijkheid in stand gehouden wordt door juist de partijen voor wie de afspraak gunstig is. Het besef van het belang van een eerlijke verdeling blijft afwezig, zoals ook in het vorige hoofdstuk naar voren kwam.

De conclusie die ik aan de hand van een bestudering van mensenrechten bij het principe van emissierechtenhandel kan trekken is dat emissierechtenhandel niet direct mensenrechten schaadt, maar wel door de marktwerking een ongelijke verdeling van de wereld in stand houdt, waardoor

⁴⁹ Humphreys, *Human Rights and Climate Change*, 307.

indirect mensenrechten geschaad worden. In plaats van een focus te leggen op het zo kostenefficiënt mogelijk reduceren van emissie, waarbij de rijkste partijen het beste uit de bus komen, zou een focus op het voorkomen van een schending van mensenrechten moeten komen te liggen.

Conclusie

Emissierechtenhandel is in het Kyoto Protocol in het leven geroepen voor Annex I-landen, om het gestelde reductiequotum eenvoudiger te kunnen halen. Binnen deze landen mogen ongebruikte emissierechten verhandeld worden aan landen die eigenlijk een te hoge uitstoot hebben. In het hoofdstuk 'Effectiviteit' kwam ik tot de conclusie dat dit principe zijn doel dient. Er wordt succesvol gereduceerd tot het gestelde doel. Ik kwam daarnaast ook tot de conclusie dat dit niet de meest optimale manier van reductie is. Door de emissierechten die er zijn volledig op te gebruiken wordt er tot aan de gestelde grens uitgestoten. Dit betekent dat er gebalanceerd wordt op een gevaarlijke grens. Overschrijding van de grens van de hoeveelheid broeikasgassen in de atmosfeer zorgt voor een schending van veel mensenrechten. Het probleem is dat de ontwikkelingslanden een onzekere factor zijn. Zij hebben geen bindende quota, waardoor ontwikkeling mogelijk blijft, maar de hoeveelheid uitstoot van sommige landen kan in een hoog tempo toenemen. Ook is het lastig waar te nemen hoeveel er precies gereduceerd wordt. Het risico lopen om toch de grens te overschrijden is moreel ontoelaatbaar. Caney & Hepburn, Page en Singer beargumenteren de effectiviteit van emissierechtenhandel die boven alles komt te staan, maar Kamminga, Sandel en Humphreys laten zien dat er meer actie ondernomen moet worden tegen het probleem van klimaatverandering dan met momenteel met emissierechtenhandel gebeurt. Door het kopen van emissierechten koop je eigenlijk je verantwoordelijkheid om voor een duurzame wereld te zorgen af. Wanneer het besef van de milieumoraal meer aanwezig zou zijn, zou ook meer reductie tot stand kunnen komen door naar je beste kunnen te handelen, in plaats van naar wat het meest kostenefficiënt is. Humphreys concludeert daarnaast nog dat de toepassing van mensenrechten ontbreekt bij het klimaatakkoord en zodoende ook bij emissierechtenhandel. De ongelijkheid in de wereld wordt door het marktprincipe te gebruiken in stand gehouden, waardoor een eerlijke verdeling van de atmosfeer niet tot stand kan komen. De rijkere landen blijven met dit principe te veel in het voordeel, zonder steekhoudende acties te ondernemen om de klimaatverandering bij de kern aan te pakken.

Na het bestuderen van de literatuur kan ik concluderen dat er een "moreel tragische situatie"⁵⁰ heerst, zoals Kamminga het mooi verwoordde. Het besef op de wereld dat klimaatverandering een urgent probleem is dat voor veel leed zorgt dringt wel langzaam binnen, maar nog niet helemaal. Er wordt wel gereduceerd, maar alleen als de rijke landen er niet teveel op achteruit gaan. Zodoende zijn we nog ver weg van een verdeling van de atmosfeer op basis van een *fair share*.

⁵⁰ Kamminga, . 'De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel' 54.

Dit is het plaatje wat gevormd wordt na het lezen en bestuderen van de werking en argumenten voor emissierechtenhandel. Om deze reden is emissierechtenhandel in mijn ogen moreel onwenselijk. De conclusie dat emissierechtenhandel daadwerkelijk moreel ontoelaatbaar is, kan ik niet geheel trekken door de noodzakelijke behoefte aan een werkend reductieprincipe. Emissierechtenhandel levert in ieder geval reductie op en steun vanuit de rijkere landen. Aangezien deze landen de hoogste emissie hebben, is het van belang dat de afspraken omtrent klimaat in ieder geval door deze landen gesteund worden. Aangezien we te maken hebben met een urgent publiek probleem valt de morele kanttekening die gemaakt kan worden misschien toch in het niet, zoals Page erkende.

Meer onderzoek en een zoektocht naar een eerlijkere verdeling van de atmosfeer lijken hierbij wel op zijn plaats. De universele verklaring van de rechten van de mens is door bijna de hele wereld erkend. Ook het klimaatakkoord is door bijna de hele wereld erkend. Als het er echter echt op aan komt, lijkt de motivatie om zelf een offer te maken voor het algemeen belang uit te blijven. Naar de motivatie voor het handelen voor het algemeen belang, of zelf naar de motivatie voor duurzaam handelen zou extra onderzoek gedaan kunnen worden. Door de beperkte omvang van de thesis kan ik hier niet verder op ingaan, ik kan enkel concluderen na dit onderzoek dat er een gebrek aan intrinsieke motivatie is.

Ik wil benadrukken dat ondanks het feit dat sommigen kritiek hebben op emissierechtenhandel een globaal verdrag zoals het klimaatakkoord toch als belangrijk wordt gezien. De vorm is wellicht niet moreel wenselijk, maar door de mondiale aard van het probleem van klimaatverandering is een internationaal akkoord noodzakelijk. Effectiviteit is wel het enige argument dat in dit geval zorgt voor een acceptatie van het principe, ondanks de morele onwenselijkheid. Wanneer een andere manier gevonden wordt om effectief emissie te reduceren vervalt daarmee de toelaatbaarheid van emissierechtenhandel.

Deze thesis sluit ik af met een quote van de Franse president Macron in *The Guardian* van 2 juni 2017, naar aanleiding van het terugtrekken uit het klimaatakkoord van Parijs van Trump:

“Dont be mistaken on climate: there is no plan B because there is no planet B. [...] Make our planet great again.”

Literatuur

Caney, S., Hepburn, C. "Carbon trading: unethical, unjust and ineffective?" *Philosophy-Supplements Only* 69 (2011).

Caney, S. "Climate change, human rights, and moral thresholds." *Climate ethics: Essential readings* (2010): 163-177.
<https://pdfs.semanticscholar.org/79bd/47256e2c59b64ec938ff592d586f6e624094.pdf> (laatst bekeken op 7 augustus 2017).

Cochrane, A. 'Environmental Ethics'. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*.
<http://www.iep.utm.edu/envi-eth/> (laatst bekeken op 13-06-2017).

Donat, L., Eberle, A., Prahl, A., Velten, E. K., Wevers, M. "Assesment of climate change policies in the context of the European Semester. Country Report: The Netherlands". Door Ecologic Institute en Eclareon (2014).
https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/strategies/progress/reporting/docs/nl_2014_en.pdf (laatst bekeken op 5 augustus 2017).

Driver, J. "The History of Utilitarianism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/utilitarianism-history/> (laatst bekeken op 23 juii 2017)

Europese Commissie, "Greenhouse gas emissions per capita" in *Eurostat* (2017).
http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/t2020_rd300 (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

Garvey, J. *The EPZ Ethics of Climate Change: Right and Wrong in a Warming World*. A&C Black (2008).

Harvey, F. "An atlas of pollution: the world in carbon dioxide emissions" in *The Guardian* (2011).
<https://www.theguardian.com/environment/2011/jan/31/pollution-carbon-emissions> (laatst bekeken op 10 juni 2017).

Humphreys, S. *Human Rights and Climate Change*. Cambridge University Press (2010).

Kamminga, M. 'De morele prijs van emissiehandel: de kritiek van Michael Sandel', *Filosofie & Praktijk*34 (2) (2013). 41-55.

Knight, C. "What is grandfathering?." *Environmental Politics* 22, no. 3 (2013): 410-427.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09644016.2012.740937> (laatst bekeken op 7 augustus 2017).

KNMI. "Extreem weer en klimaatverandering". <https://www.knmi.nl/kennis-en-datacentrum/achtergrond/extreem-weer-en-klimaatverandering> (laatst bekeken op 11 augusts 2017)

NOS. "Trump: VS trekt zich terug uit klimaatakkoord Parijs" (2017). <http://nos.nl/artikel/2176207-trump-vs-trekt-zich-terug-uit-klimaatakkoord-parijs.html> (laatst bekeken op 10 juni 2017).

Page, E. A. "Cosmopolitanism, climate change, and greenhouse emissions trading." *International Theory* 3, no. 01 (2011): 37-69.

Rawls, J. *The Law of Peoples*. Harvard University Press (1999).

Sandel, M.J. "What money can't buy: the moral limits of markets." *Tanner Lectures on Human Values* 21 (2000): 87-122.

Singer, P. *One World - The Ethics of Globalization*. Yale University Press (2002).

Soltau, F. *Fairness in international climate change law and policy*. Cambridge University Press (2009).

The Washinton Post. "Fact checking president Trumps claims on the paris climate change deal" (2017). https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2017/06/01/fact-checking-president-trumps-claims-on-the-paris-climate-change-deal/?utm_term=.ce4ad57fb61e (laatst bekeken op 10 juni 2017).

United Nations Framework Convention on Climate Change, "Essential Background". https://unfccc.int/essential_background/items/6031.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

United Nations Framework Convention on Climate Change, "Financial mechanism". http://unfccc.int/cooperation_and_support/financial_mechanism/items/2807.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

United Nations Framework Convention on Climate Change, "Kyoto Protocol". https://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

United Nations Framework Convention on Climate Change, "Parties and observers". https://unfccc.int/parties_and_observers/items/2704.php (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

Verenigde Naties, "The Kyoto Protocol" (1998). <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf> (laatst bekeken op 12 augustus 2017).

Verenigde Naties, *World Economic Situation and Prospects* (2012). http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2012country_class.pdf (laatst bekeken op 3 augustus 2017).

Watts, J. en Connolly, K. "Worldleaders react after Trump rejects Paris climate deal" in *The Guardian* (2017). <https://www.theguardian.com/environment/2017/jun/01/trump-withdraw-paris-climate-deal-world-leaders-react> (laatst bekeken op 12 augustus 2017).

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplchtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplchtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld.

In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.

Naam:

Roos van Leeuwen

Studentnummer:

4255909

Datum en handtekening:

12-08-2017

Roos van Leeuwen

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.